

Сима Ћирковић

ПОСЛЕДЊЕ ГОДИНЕ У ПОСЛЕДЊЕМ СТОЛЕЋУ СРПСКО-ВИЗАНТИЈСКИХ ОДНОСА

Коментаришу се извори са поменом „последњих година“, а то су 84 „године скрби“ између 13. великог пасхалног циклуса, 6916. по византијском бројању година, и 7000-те године када се очекивао крај света.

Последње столеће у наслову овог саопштења потиче из програма и од организатора овог скупа, последње године, међутим, потичу из епохе којој је овај скуп посвећен. *Последње године*, „љета напокоњашња“, су само један од израза темељног песимизма, готово безнађа, којим је била прожета мисао многих људи тога последњег столећа егзистенције и Византијског царства и српске државе.

У уводном делу Житија деспота Стефана Лазаревића, где упоређујући свога јунака с Мојсијем, примећује како деспоту није било дато „да се приближи четрдесетогодишњему“, — владао је само 38 година, — Константин деспотово представљење ставља у време за које је речено „Ево овде је страх и туга велика по васељени“. Десило се то у оне 84 године које су „године скрби“.¹ И један други текст, одавно познат у српској књижевности, „О будућтих премудрог Лава“, приписиван у рукописима деспоту Стефану, зна за страшне године које предстоје: „О горе земљи тогдa от скрби бивајемих јегда начнут се вршити она 80 и 4 љета напокоњашњи“.²

¹ Константин Филозоф и његов Живот Стефана Лазаревића, деспота српског, изд. *В. Јагић*, Гласник СУД 42 (1875) 245–246. Цитати су из превода *Лазара Мирковића*, Старе српске биографије XV–XVII века, Београд 1936, 44–45.

² Према истраживањима Ђорђа Сп. Радојичића, пионира у проучавању литературе пророчанстава код Срба, спис О будућтих сачуван је у пет српских рукописа, у најстаријима, из XV века, приписан је цару Лаву, у млађим, деспоту Стефану: Мудрост и пророчаствије светаго Стефана Лазаревића. Две млађе верзије објавио је *В. Даничић*, Шта е писао Високи Стефан, Гласник Друштва српске словесности 11 (1859) 168–170 (=Ситнији списи Ђуре Даничића III, Београд 1975, VI, стр. 168–170); *Д. Даничић*, Пророштво деспота Стефана Лазаревића, Старине JAZU 4 (1872) 81–85 (=Ситнији списи Ђуре Даничића III, XXI, 81–85). Одломке или целе текстове превео је и тумачио *Ђ. Сп. Радојичић*: *Antologija stare srpske književnosti (XI–XVIII veka)*, Београд 1960, 135, 333; Развојни

Константин Филозоф на свој увијени начин објашњава и које су то 84 године. Тринаест опхођења кругова пало је у 19. годину деспотове владе. А о томе обиласку оставио је сведочанство преписивач једног српског рукописа у Карејској ћелији. Он је посао завршио 14. децембра 6917 (1408) године када је био „круг сунца 1, круг месеца 1, када су се испунили кругови 13. опхода“.³ Одавно је утврђено да се кругови опхода или опхођења односе на велики пасхални циклус од 532 године у коме се поклапају бројеви сунчаног и месечевог круга, тако важни код утврђивања дана празновања Ускрса ($28 \times 19 = 532$).⁴ Тринаести такав велики циклус завршио се 6916 (13×532). Видели смо из цитираног записа да су 6917. и сунчев и месечев круг имали број један.

У свему томе није било речи о 84 „године скрби“, али до њих се лако долази ако се тај број дода крају тринаестог опхода, години 6916. Добија се број 7000, знаменит по томе што су за њега везана веровања да је тада „конац љетом“ — крај света.⁵

Циклуси сами по себи нису ни добри ни лоши, они су део божанског поретка: „кругове у ток управи онај који све управља“ — читамо код Константина Филозофа.⁶ Оно што 84 године чини изузетним и злокобним није само њихово место на самом крају егзистенције света, већ и њихова прекобројност, оне не припадају ниједном циклусу, њихов круг је пресечен „згоренијем света“, да употребим средњовековни израз. У сваком случају, злу коб томе периоду од 84 године давало је веровање да су свету дани одбројани и да 7000. године долази конац свих година.

Као кругови компутиста (сунчев, месечев, велики) тако и седамхиљадита година имају исходиште у хронологији и њеним структурама. На почетку свега је година прва, сам чин божанског стварања. Бог је створио свет за шест дана за којима је следио дан намењен одмору. Сваки његов дан траје хиљаду година, јер, чита се у Псалму 90 „тисућа година пред очима твојима као дан јучерашњи кад мине и као стража ноћна“. Много касније у Посланици Петровој (II, 3,8) исказано је исто веровање: „Један дан пред Господом као хиљада година и хиљада година као један дан“. На неки непознат начин се укоренило чврсто уверење да свет не може трајати дуже него што је трајало његово стварање. Прво велико ишчекивање краја света, које је претходило оном западњачком у вези са хиља-

лук старе српске књижевности, Нови Сад 1962, 180–191 (где је међу осталим и објашњење шта су „напокоњашна љета“).

³ Љ. *Стијановић*, Стари српски записи и натписи IV, 22, бр. 6110; мање исправке у *Д. Богдановић*, Каталог ћириличких рукописа манастира Хиландара, Београд 1978, 77, бр. 87.

⁴ О општој позадини види *V. Grumel*, *La chronologie*, Paris 1958, 128–139; о српским текстовима о циклусима уп. *Н. Радошевић*, Хронолошки и космографски чланци у Зборнику број 49 манастира Никољца, Словенско средњовековно наслеђе (Зборник посвећен професору Ђорђу Трифуновићу), Београд 2001, 521–539, посебно 529–534.

⁵ „Конац летом“ у *Љ. Стијановић*, Стари српски записи и натписи I, бр. 184, 185; скренуо је пажњу већ *Б. Св. Радојичић*, Стари српски књижевници XV–XVII века, Београд 1942, 30.

⁶ Константин Филозоф и његов Живот Стефана Лазаревића, деспота српског, изд. *В. Јагић*, Гласник СУД 42 (1875) 245, превод *Лазара Мирковића*, Старе српске биографије XV–XVII века, Београд 1936, 44.

дитом годином, било је у вези са 6000. годином, која је падала по нашем рачунању од 1. септембра 491. до 31. августа 492. када је још постојало Римско царство, које је по најавторитативнијим пророчанствима морало бити последње.⁷

Како су гледања на судбину света на неки начин зависила од календара види се поређењем хришћанског Истока и Запада. Они који су бројали године од Христовог рођења нису делили страхове и стрепње у вези са 6000. годином. И обрнуто, они који су бројали године од Стварања света нису осетили узрујану атмосферу хришћанског Миленија, коју је учена литература широм света ожиљавала пред крај другог миленија.⁸ Међу Србе су представе о крају света седамхиљадите године дошле са литературом пророчанстава и апокрифа и остале су литерарна тема све док се „конац летом“ није толико приближио да су постале „савремена историја“. А то се, чини се, десило прилично рано, трагови се препознају у познатом запису старца Исаије.

Литература пророчанстава није просто наговештавала нити само временски прецизирала неизбежни крај света, у њој је долазило до споја историје прошлости са својеврсном историјом будућности. Спајање погледа на прошлост са очекивањима од будућности је поступак популаран и актуелан до наших дана — треба се сетити смењивања великих цивилизација или смењивања друштвено-економских формација: оно што је речено о збивањима у прошлости служило је као нека врста јемства да ће се десити и оно што се казује о будућности.

Пророчанства су у великој мери утицала на периодизацију светске историје. Преломне тачке су били велики догађаји о којима се говори у Библији, а јединице периодизације биле су „век“ или „тисушница“, раздобља од хиљаду година. После векова омеђених смрћу Адамовом, Потопом, грађењем Куле вавилонске, у раздељеном човечанству „векове“ су испуњавала царства: египатско, вавилонско, персијско и римско, — у нашим старим текстовима грчко — Константиново, коме је дато да траје до краја света. Они који су доживели оне 84 последње године били су савременици последњег царства, које је већ подуже било склоно паду.

То нас одводи до једног даљег извора песимизма: искуства људи из света у коме су живели. Неко ко је био у средњем животном узрасту кад су почињале „године скрби“, око 1420. рецимо, могао је памтити доба смутњи у коме су се борили Лазаревићи и Бранковићи, у коме су ратовали међусобно Лазареви синови; рођена браћа; могли су из прича родитеља чути о страдању на Косову и после њега, а од дедова су могли слушати о Маричкој погибији. Једноставно ре-

⁷ О веровањима и очекивањима код Срба да ће 7000-те године бити крај света, *Б. Сп. Радојичић*, „Втори век“, Наш језик 5 (1953) 3–4, 131–133 (прештампано без научног апарата: Књижевна збивања и стварања код Срба у средњем веку и у турско доба, Нови Сад 1967, 281–283); *Исџи*, Кад ће пропасти свет по веровању средњовековних Срба, Политика, Божић, 7–9. јануар 1941 (прештампано: Стари српски књижевници XV–XVII века, Београд 1942, 27–30); *S. Ćirković*, *Kraj veka — kraj sveta. Strepnje i iščekivanja kod Srba u vezi sa 7000. godinom*, *Jugoslovenski istorijski časopis* 1–2 (1996) 11–24, где је наведена старија литература.

⁸ Рад наведен у претходној напомени настао је као прилог за научни скуп одржан јуна 1996. у Будимпешти са темом „Year 1000 A. D.“ у вези с приближавањем 2000-те године.

чено, у њиховом видокругу био је низ пораза и страдања хришћана од стране Агарјана или Измаиљана — низ који ће се продужити у потенцираном виду догађајима око средине XV века, падом Цариграда, падом државе српских деспота. Све је изгледало као остварење предказања *О последњим годинама*. Бројна пророчанства, у чију литерарну повезаност и међусобну зависност се не можемо овом приликом упуштати, сагласна су била у томе да Бог у једном периоду допушта Измаиљанима да се осиле и да потчине себи хришћане. У једном од рукописа руске рецензије налази се добро позната формулација: „И тада ће почети живи завидети мртвима и у светим црквама ће престати свака света служба“. Пророчанства су имала наставак у коме ће се појавити цар, који ће се пробудити, као да је био пијан од вина, за кога су људи веровали да је мртав; он ће поразити Измаиљане па ће они страдати и бити робови својих робова. Тај цар ће бити веома строг према онима који су се одrekli Христа и свим неверницима. Завладаће необична плодност и људи ће живети у миру. После ратовања са „нечистим народима“ које је Александар Велики некад затворио преградом далеко на северу, цар ће доћи у Јерусалим, попети се на Голготу и ставити своју круну на крст предајући царство Богу. То је означило увод у појаву Антихриста и затим други долазак Христов и Страшни суд.⁹

За овај други део пророчанстава није било „знакова“ ни наговештаја у стварном животу осим приближавања седамхиљадите године. Све би се то морало одиграти у оне 84 последње године „које су године скрби“. Већ је споменуто да се утицаји пророчанстава, препознавање знакова њиховог остваривања запажају код Старца Исаије. Описујући време у коме је почео свој преводилачки рад он га овако карактерише „У вечери сунчаног дана, на заласку седмога, да кажем века и скончања мојега живота“ (превод Ђорђа Трифуновића), док је завршен био „у најгорим од свих злих времена“, после Маричке битке чије последице описује на начин апокалиптичких списа: „једне хришћане мачем клаху, друге у ропство одвођаху, остале смрт прерана поже, а смрти који избегоше, глађу погубљени бише“. Јер „таква глад би по свим крајевима каква не би од створења света...“ Затим даље „Авај, тужан призор бејаше видети! Оста земља од свих добара пуста — и људи и животиња и других плодова“. Следи затим вапај што нема ни „кнеза, ни вође, ни наставника међу људима, ни избавиоца, ни спасиоца, већ се све испуни страха измаиљанског...“ и на крају крунски доказ за повезаност са пророчанствима „И, ваистину, тада живи величаху раније умрле.“¹⁰

После овог сведочанства о томе да су „године скрби“ трајале дуже од она 84 последња лета, још само примедба о померању тежишта у читању и тумачењу пророчанстава после 7000. године. Тада се највећа пажња посвећивала неминовној пропасти Измаиљана. И поред познате оскудице у изворима, ипак, из

⁹ Српски текстови пророчанстава објављени су у: *Н. С. Тихонравов*, Памятники отреченной русской литературы II, Санктпетербург 1863, 213–283; *В. Истринь*, Откровение Мефодия Патарского и апокрифически видения Даниила въ византийской и славяно-русской литературахъ. Изслѣдование и текст, Москва 1897.

¹⁰ *Б. Трифуновић*, Писац и преводилац инок Исаија, Крушевац 1980, 82 (издање текста), 86 (превод).

сваког столећа имамо сведочанство о очекивању турске пропасти од милешевских монаха, који су на основу тобожњих пророчанстава светога Саве говорили 1533. своје госту Корнелију Схеперу да ће Цариград пропасти,¹¹ до митрополита Павла Ненадовића који је усред XVIII века просвећености преносио царици Марији Терезији српско пророчанство о пропасти Турске.¹²

Sima Ćirković

LAST YEARS IN THE LAST CENTURY
OF THE SERBIAN-BYZANTINE RELATIONSHIPS

Since the Battle of Marica (1371), there has been in the Serbian literature an increasing tendency to recognize “signs” of the fulfillment of pristine prophecies that the Ismaelites would subdue the Christians, that all liturgy would come to an end and such suffering ensue that the living would envy the dead. Prophecies originating from the time of the spread of Islam regained topicality at the time of the spread of the Ottoman power and the breakdown of the Christian states headed by the Byzantine Empire. This pessimistic tenor was only intensified by the belief in the 84 “last years”, the years of suffering and sorrow, between the thirteenth 532-year Great Paschal Cycle (6916 = 1st September 1407 — 31st August 1408) and the year 7000 (1st September 1491 — 31st August 1492).

¹¹ С. Ћирковић, Пророчанства светога Саве, Прилози КИФ 67 (2001) 5–10.

¹² V. Ćorović, Eine Prophezeiung über den Untergang des türkischen Reiches aus dem XVIII Jahrhundert, Archiv für slavische Philologie 25 (1903) 312–313.